

№ 2007

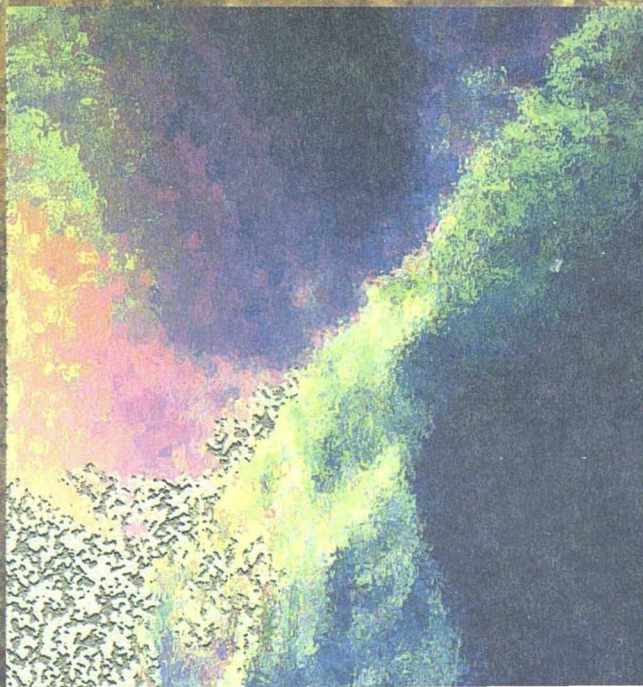
1 к

қазіргі қазақ прозасы

МАНАРБЕК ІЗБАСАР

ТАБИҒАТ ХИКАЯЛАРЫ

ӘҢГІМЕЛЕР

қазіргі қазақ прозасы

МАНАРБЕК ІЗБАСАР

ТАБИҒАТ ХИКАЯЛАРЫ

ӘНГІМЕЛЕР

Ш

Алматы
"Жазушы"
2006

ББК 84 Қаз 7-44
I 28

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және
ақпарат министрлігінің бағдарламасы бойынша
шығарылды*

Ізбасар М.

I 28 Табиғат хикаялары: Әңгімелер.— Алматы:
Жазушы. — 2006. — 144 бет.

ISBN 9965-815-00-3

Жинаққа енген әңгімелердің алтын арқауы —
ауыл өмірі, ондағы адамдардың тыныс-тіршілігі.
Кітап көпшілік оқырманға арналған.

I $\frac{4702250201-35}{402 (05)-06}$

ББК 84 Қаз 7-44

ISBN 9965-815-00-3 © «Жазушы» баспасы, 2006

ӨКІНІШ

Дүниені өзінің шолақ ақылымен ғана екшейтін Тәйтен, бұдан біраз жыл бұрын сыйлас жекжат болып, араласып-құраласып тұрған, кейіннен неге екені белгісіз, аяқ астынан аралары суысып кеткен Нұрқали дүние салыпты деген хабар келгенде селт ете қойған жоқ. — А, а, құдай рахым кылсын! — деп мұрнының астынан миңгір етіп, бетін шолақ сипай салған болатын. Сонан соң хабарға келіп, түнере төніп тұрған жігітке оң қабағын берместен:

— Неден бопты қазасы? — деп салқын жай сұраған.

— Қайдам. Жора-жолдастарымен өзен жағасына серуен құруға барған жерінен мерт болыпты. Суға кеткенін, әлде жазым болғанын білмедік, — деді көз алды кіреукеленген хабаршы жас жігіт.

— Е, е, — деп демін ішінен алған Тәйтеннің «жалған» деген сөзі, «а-ал-ған» болып шықты.

— Қашан қоймақ? — деп қадала сұрады.

— Ертең қонақасы. Бүрсүгіні шығарады, — деп шолақ қайырған жас жігіт: — ал жақсы, — деп жедел қоштасып, көлігіне беттеді.

Тәйтен ойы онға бөлініп, санасы санға шашырағандай. Өзі де бір байқұс еді-ау. Былай өмірге ұмтылып, тірлік жасайын деген ниет болса бұйырмасын. Аяқ астынан кекірейіп, иіле салу дегенді білмейтін. Қайта керісінше қолында билігі бар, кербез сөйлейтіндерді көрсе, кірпіше жиырылатын.

— Ау, заманың түлкі болса, тазы болып шалғанның несі айып,— деген бұның сөзіне алдында онша мән бермегенсіп жүрді де, артынан «анамен жекжат бол, мынаны аға деп шақыра сал, пайдасы тиеді»,— деп кеңес бере берген бұның меселін бірден қайырған:

— Тәке, араласып қатысатын болсам, оның тигізетін пайдасы үшін емес, адамгершілігі мен адалдығы үшін сыйласам. Әркімге бір жалтаңдау әдетімде жоқ. Оған әуре болмаңыз. Мені қинаманыз,— деп сөзінің соңын шорт үзген.

Қашанғы айтсын, көнбейтіні көрініп тұрған соң, бұл да қолды бір сілтеген. Мұның несі кетті. Ақылға көнбеген өзі. Соншама міндет қылатындай өткізіп қойған ештемесі жоқ. Кезінде әкелері сыйлас, сырлас ескі жекжат болған соң жасы кіші болса да жақын тартып, өмірге өзінше баулығысы келгені ме, жазығы. Көнбесе өзі білсін. Соттың оқуын сырттай оқып жүргеннен кейінгі жердегі өнері шығар. «Онда не тұр. Қазір жақсы тамыр-танысың болмаса, сот түгіл құдай болсаң да барар жерің белгілі ғой»,— деген де қойған. Сонан кейін-ақ араласуды сиретті. Бара-бара аралары суысып та кетті.

Біреп жылдан соң дәрігерге каралуға барған әйелі:

— Нұрқалилар көшетін бопты. Оқуы бітуге тақалған соң, өз мамандығың бойынша істе деп жатқан көрінеді. Мәкен айтты,— деп келген. Мәкені— ауылдағы дәрігерлік пунктте істейтін Нұрқалидың әйелі.

— Атамнан ары,— деген өз шаруасымен басы қатып жүрген бұл. — Аға деп тілімді алмаса, айтқан жолмен жүрмесе, не істемекпін мен оған. Айды аспанға шығарса көрерміз,— деп күйініп қолын бір сермеген. Жанына тірек, өзіне сүйеу болады-ау деген мықтыларды жағалап, алысып-берісіп дегендей көп нәрсеге көзі ашыла бастаған шақта, қайдағы бір қыңыр неме көшеді екен деп елп ете қалып не көрініпті. Ажырасар аяққа шақыра келген Нұрқалиға да:

— Жолдарың болсын, қайда жүрсең де, аман жүрiндер. Менiң асығыс бiр шаруам болып тұр. Ана Зейнел барып қайтар,— деп суық қоштасқан. Кейiн бiр ұзын құлақтан жеткен: «Нұрқали оқуын бiтiрiп, көршi облысқа жұмысқа ауысыпты. Прокуратураның тергеушiсi көрiнедi». — деген хабарға да онша мән бермеген.

Содан бері аттай сегіз жыл өтіпті.

— Зымырап бара жатқан уақыт-ай,— деп күбірлеп тұрған Тәйтеннің ойын:

— Бәтiр-ау, апақ-сапақта күбiрлеп кiммен сөйлесiп тұрсың,— деген Зейнелдiң үнi бөлген. Үйден шығып келедi екен.

— Жәй, әлгi Нұрқали қаза бопты. Мана

хабаршы келді,— деді Тәйтен жәйбаракат калпын бұзбай.

— А-а, алда сорлы-ай-а,— деп ернін «сылп» еткізген әйелі бұл жайсыз хабарға не айтарын білмей, күйеуінің бетіне қарады. Отасқанына ширек ғасырдан астам уақыт өтсе де, неге болмасын алдымен күйеуінің пікірін біліп ап, артынан баға беретін әйелінің қалыптасқан дағдысы. Қандай шешімге келерін білмей, өзі де дал болып тұрған Тәйтен:

— Неменеге бағжия калдың? — деп шанқ ете түсті.

— Саған не көрінген сонша?! — деп кейи сөйлеген әйелі кері бұрылып, ішке еніп кетті. Содан біразға дейін екеуі тіл қатыспады. Тек ертеңгі шәйді ауызға ала бергенде ғана Тәйтен тілге келді:

— Ол өзі Алматыға ауысыпты ғой. Хабаршы жігіт әлгінде мекен-жайын тастап кетті. Мен таудағы малға барып қайтайын. Оны-мұнынды дайындап әзір отыр. Көрініп қайтайық,— деген өз шешімін бір-ақ айтқан. Бар нәрсені күйеуінің қас-қабағынан анди қоятын сақа әйел «көрініп қайтайықтың» астарын бірден ұққан. Алматыда отырса, қай бір жағдайы «тоқ» дейсің. Өзінің ағайындары да шамалы. Күйеуінің ойы аздаған ақша апарып, «Нағыз жанашыры осы екен-ау» деген жақсы ат алып қайту. Ендеше бұл иелік ететін қоржын да қонды болуы шарт.

Бұлар астанадағы Горький паркінің үстіңгі бетіне орналасқан Нұрқалидың үйіне келіп

түскенде күн әлі ерте еді. Қаралы үйге адам бұның ойлағанынан да көп жиналыпты. Үй манайында иіріліп тұрған көліктерде де есеп жок.

«Ой, бауырымдап», дауыс сап аулаға енген бұларды әйел-еркегі аралас бірқауым жұрт жамырай жылап қарсы алған. Бұрынғысынан толысып, әп-әсем астаналық салиқалы келіншек болған Мәкен де жан-жүрегімен егіліп отыр. Төңірегіне жиналған әйелдер қауымы да зар айтып, шын төгіле жылайды. Көбі қалалық сияқты. Кигендері қара болғанмен де өңшең, қымбат шетелдік көйлектер. Алдымен Тәйтен алдынан көрісуге шыққан ер адамдардың киім киісі мен жүріс-тұрысынан-ақ көп нәрсені аңғарған. Бәрі үлкен қызметтегі адамдар көрінеді.

Біраз жылап мауықтары басылған соң басқа да келген кісілерге қосып бұларды шәйға кіргізген. Жиналғандардың отырыс-тұрысынан, сөйлеген сөзінен біраз жайды аңғарған Тәйтен болмашы нәрсемен сыйлы атана алмайтынын бірден ұққан. Ұққанда қонақтардың артын ала беріп, әлдеқалай деп, қолтығына басып келген 3000 сомды алдын ала дайындап қойған 2000 сомның үстіне қосып, Мәкенге ұстатқан, онымен қоймай:

— Ауылда аға бар ед, жекжат еді,— деп ат басын бұрмадындар. Әр жерде жүріп араласып, құраласа да алмадық. Аяқ астынан болып, әкелгеніміз осы болды, Мәкенжан,— деп бір жағынан өкпе арта өтірік бұлтандаған.

— Тіршілік қой аға, мойын бұруға мүрсат болды ма?! Енді жеттік, енді адам болдық дегендегіміз мынау болды. Амал бар ма? Әйтпесе бұлай жүздесеміз деген кімнің ойында бар,— деп егіле күрсінді аккөңіл Мәкен.

Тәйтен енді байқады. Ес жиғаны былай тұрсын, біраз қонданып та қалыпты. Үй жасауы ауылдағы анау-мынау басқармалардың аузын ашырардай. Бөлме бас сайын кілем, қабырғада сірескен кітап, алтын жалатқан қасық-табағы аралас шәй жиһаздары мен хрусталь бұйымдардың өзі бір шкафты сіреп тұр. Үйдің жасау-жабдығы да келіскен. Неше түрлі ағаш бұйымдардың лагі күнге шағылысып көз ұялтады.

Мұндайда Зейнел жәй қалушы ма еді. Суыртпақтап сыр тартып, есік алдында жүргендердің жайын білуге асыққан. Бірін ағай, бірін жеңгей деп таныстыра отырып, Мәкен олардың үлкен нағашы жұрағаттары екендігін, атқарып жүрген қызметтеріне дейін талдап айтып шықты. Нұрқалидың екі қайын ағасының бірі қалалық әкімшілікте, бірінің көршілес ауданда әкім екенін естігенде Тәйтен тісі ауырған баладай ыңыранып «і-ім»,— деп іштен тынған. Сырты бүтін болғанымен, іші сүттей іріп барады. — Қалай ғана, мүлт жіберіп алдым,— деген өкініш өзегін өртеп кетті. Бұдан кейін өзі де үйде тағат тауып отыра алмады. Жедел тұрып сыртқа бет алды. Шыға сала осы үйдің тірлігіне бұрыннан араласып жүрген адамдай шаруаны бірден иіріп ала жөнелді.

Табиғат жикаялары

Есебіне мығым, шаруа адамы койсын ба, дем арасында барлық істі икемдеп бірден қолына алды. Әншейіндегі пысықтығы жайына қалғандай, екі иығын жұлып жеп жанталасты. Сойылған малы мен қойылған шайына дейін араласып, жөн айтып жүр. Сырт караған жанға ет-бауыр жақын, нағыз жанашырдың кейіпін танытпақ. Абайсызда арасы суысып кеткен бағалы жекжаттың, ағайын-туғанының енді қолдан сусып шығып кетпеуіне кам жасағандай.

Әне-міне дегенше арыстай азаматтың қонағасы түгіл, өзі де жерленіп болды. Жаңа дәстүр бойынша зираттан қайтқан жұрт марқұмды еске алып, дастархан басына жиналды. «қызметіңе құлдықпын» деген пиғылды кескінінен танытып, шәкірт баладай шарт жүгініп отырған Тәйтен, Нұрқалиді еске ала сөйлеген дос-жараны мен ағайын туғандарының сөзін ести отырып, еш нәрсеге құлық қоймады. Пенденің ала жібін аттамай тік жүріп, адалдықты ту етіп өткен абзал азамат жайлы айтылған естеліктерге де мән бермеді. Оның бар баққаны қазаға жиналған үлкен қызметтегі адамдардың еріп-еміренуі ғана еді. Сол сәтте олардың бірі иек қақса, атып тұрып, жүгіре жөнелуге әзір жанның кейіпі бар өзінде. Тек Тәйтен ғана емес, оның әйелі Зейнел де жаңа түскен келіндей «зыр» жүгіріп қызметтің бел ортасында жүр.

Қаралы үйден қонақтардың ең соңы болып аттанған Тәйтен мен Зейнел Мәкенмен ұзақ

М. Әзбасар

қоштасты. Онымен қоймай, жетісінен бірер күн бұрын келетіндіктерін, сойыс камын өздері жасайтындықтарын қайта-қайта айтып өзер қоштасты. Жан жарының қазасына соншама ілтипат білдірген жандарға Мәкеннің де айтар алғысы қалмап еді. Бар болғаны: — Рахмет аға, рахмет тәте! Жақсылықтарыңызды жалғанда ұмытпаспын,— деп бар пейілін білдіріп, риза қош айтысқан. Бірақ қақпадан шығып бара жатқан Тәйтеннің:

— Қасығына дейін алтын болып кетіпті-ау, өзінің. Мұндайын білгенде басынан қам жасауымыз керек еді,— деген сөзін естіп қалды...

ҚАЙРАН БЕКЕН

Әдеттегідей шаруа қамымен ауылға бара калғанымда тура тойдың үстінен түстім. Той болғанда да жас келіннің беташар тойы. Әйелімнің аталас жақыны Әміржан ақсақалдың сүт кенжесі Серік келіншек әкелген екен. Ақ сұр «Волгаларын» дүкен алдына көлдененінен қойып қойып, гүжілдесіп тұрған балдыздарым, мені көре салысымен шұрқырасып кетті:

— О, жездеке, тура келдің. Қазір осыдан тура үйге айдайсың. Кеше ана Серік әйел әкелген. Бүгін қуып келген құдаларды сыйлап шығарып салайық деп тұрмыз. Қазір беташар басталады. «Құтты болсыңды» шал-кемпірге өзің барып айтасың, — деп үстемелей жөнелді.

— Мақұл, мақұл, — деп, әдеттегідей құрғақ уәдемен құтылуға ыңғайлана бастап ем:

— Жездеке, қуаныштың тура үстінен түстің. Көпшіліктен үлкен емессің. Дәл осы жолы келмесең ренжиміз, — деп қадай айтылған Әшірқұлдың сөзінен кейін айтар уәж қалмады.

Ауылда тұратын аға-енемді машинама салып алып Әміржан ақсақалдың үйіне келгенімде той басталып та кеткен екен. Үлкен үйдің бір қабырғасына жанамаласа тігілген палатка. Әншейіннің өзінде, қай үйден не шығады деп жалақтап жүретін ауыл жұртшылығы аянсын ба?

— Куаныш құтты болсын-ау! — деп келгенді кері қайтаратын қай қазақ. Палатка іші иін тірескен жұрт. Тіпті жас балаларын да тастамай ертіп алғандар баршылық.

Куаныштан өңі бал-бұл жанып отырған Әміржан ақсақалға «құтты болсын!» айта бастағаным да сол еді, сатырлап жүрген балдыздар «кеу-кеулеп», колқалап, үлкен үйге қарай бастай жөнелді. Келіннің қасына еріп келген жеңгелері мен құдашаларды әдеттегідей бөлек күтіп жатыр екен. «Жүр де, жүр, кір де кірдің» астына алған балдыздар ақыры қоймай, солардың арасына бір-ақ апарды. Ауыл келіндерінің бетін ашатын, штаттағы тамада Әзиз досым да галстугін қылқына буынып, осында отыр екен.

— Кел, кел Мәке. Төрлет, — деп, төрге бір-ақ оздырды. Сырттағы жұртқа карағанда мұнда құда-құдағиларға қосып, ауылдың сүт бетіне шығарларын бөлектеп күтіп жатыр екен. Әзіл-қалжыңымыз жарасып, біраз отырып қалыппыз. Тамақ жеп бола салысымен шығып кеткен Әзекеннің:

— Ал енді келіннің бетін ашамыз. Топырламай былай қарай шығындар, — деген әмірлі даусы естілісімен, сыртқа жиналды. Ауыл тойының ең қызығы да осы — «Беташар». Жұрт көбіне тойға емес, осы «Беташарға» жиналатын сияқты. Оның үстіне келіннің бетін рабочком Әзиз ашатын болса тіпті қызық. Әркімнің осал тұсын тап басатын қу тілді Әзекен мұндайда

қайдан аянып қалсын, әзіл өлеңімен сын тезіне ілетін жезде-жеңгелерін, құрбы-құрдастарын осындайда сыпыра сылқитып, қалың жұртшылықты күлкіге қарық қылып тастайды. Бұрынғыдай не киносы, не театры жоқ ауыл тұрғындары үшін мұның өзі таптырмайтын бір қызық тамаша емес пе?!

Біз далаға шыққанда әлі соңғы дайындықтар жасалуда екен. Қол шайысып болған соң ауылдың үлкен-кішілерімен амандасып, топ ортасына барып тұрдым. Үй иелері әлі абыр-сабыр. Бірі ортаға орындық әкелсе, енді бірі оның үстіне қойылатын табақты дайындасып жүгіріп жүр. Есік алдындағы қазандық үйдің жанына топтасқан шағын топтың өз қызығы өзінде. Орталарында тұрған бір адамды қаумаласып қоршап алыпты. Сылқылдай шыққан домбыра үні құлағыма жағып барады. Бірінен кейін бірі төгілген таныс әуендер жүректі шым-шым еткізіп, еріксіз өзіне қарай жетелейді. Ескі сарын, баяғы біздің бозбала күнімізде айтылатын өлеңдер.

— Ал, Беке, әу деп жібер.

— Құр тарта бересің бе? Даусынды қоссаңшы? — десіп, тойдан қызыңқырап қалған жігіттер домбыра ұстағанның дегбірін алып барады.

Домбырашыда үн жоқ. Көзін шарт жұмып алған. Рахат бір күй кешіп, екі беті бал-бұл жанып, балбырап тұр. Жақынырақ барғанда әрең таныдым, Бекен екен.

Иә, баяғы Бекен. Ауылдың жиын-тойы мен отырысының сәні болған, әуелеп ұшқан әні болған Бекен. Шіркіннің дауысы қандай еді! Сыңғырлаған дауысы біз үшін сол кездегі «Қазақконцерттің» әншілерінен бір кем емес болатын. Сылқылдата салған әнімен қыз-бозбалаларды «аһ» ұрғызған қайран Бекен...

Қаумалап тұрған қалың жұртты қақ жарып, өзімен-өзі рахат бір күй кешіп отырған Бекеннің қасына қалай барып қалғанымды өзім де білмей қалдым. Күміс көмейден әуелей ұшатын әуезді әнді тосамын. Ән жоқ. «Сыр-сыр» еткен солғын дауыс қана. Өз құлағыма өзім сенбей тақала түстім:

– А-а-а-ай,
Кешікпей келем деп ең,
Мен тұрмын елендеумен...

Күміс көмейден әсем әуенді сыңғырлата төгетін қызыл тілден де ерік кеткендей. Қызыл иектерге бой бермей, ол құрғыр да тірелетін тіс таппаған соң «жылтың-жылтың» етіп, қайта-қайта сыртқа шығып кетеді. Сыңғырлай шығатын қайран әуен шанағы қақырай сынған ескі домбыраның үніндей құлаққа жағымсыз сырыл шығарады. Жан шығарда үздіге шығатын соңғы дем сияқты.

Денем тітіркеніп кетті.

– Өй, Бекен, дұрыстап айтсаңшы... баяғыдай, – деп қалғанымды өзім де сезбей қалдым. Масандау екен. Зорға таныды білем:

— А-а, Мәке, сенсің бе? Таздан тарақ қалғалы қашан. Менікі жай әншейін ғой...

Даусы да мүлде бұзылып кетіпті. Екі көзі қып-қызыл. Басында жапырайған жаман тұмақ. Үстінде көк, не қара екені белгісіз қаудырлаған балон куртқа. Аяғында мыж-мыж кроссовка.

— Не болып кеткенсің, бауырым-ау,— дегенімде ұялды білем:

— Ештеңе, мен әншейін, жай ғой,— деп езу тарта жымығансыды. Оның өзі жылағысы келген адамның кейпіндей күйге түсіріп, кем иектерін кемсендете берді.

Осы кезде: — Домбыра қайда, домбыра?! — десіп, жетіп келген бір-екі адам оның қолындағы домбыраны жұлып әкетті. Мұнайып тұрып қалған Бекенді сұмдық аяп кеттім. Кеудемнен бір нәрсе «шым» етіп үзіліп түскендей, әрі-сәрі күй кештім. Абдырап тұрып қалдым.

Қайран Бекен! Бекен десе, Бекен еді-ау. Әні қандай, аспандай көтерілетін әуен қандай еді, шіркін! Сол бір сиқырлы әуен кімдерді шырмап алмады дерсің...

— Мені күте алмасаң,
Сүйгеніңнен не пайда?
Сүйіп тұрып алдасаң,
Күткеніңнен не пайда? —

деп, алпыс екі тамырынды солқылдата иітсе, енді бірде:

— Бұлбұл күс туған жерден гүл іздейді,
Күдерін құштарынан бір үзбейді.

М. Ғзбасар

Келесін ән боп, еркем, көз алдыма,
Өзінді мен іздемей кім іздейді? —

деп, аспандап, әуелей ұшып, әр көнілді баурап
алатын. Немесе:

— Сүйе алмадық, күйе алмадық, кимадық,
Неге біздер бір құшаққа сыймадық?
Екеуміз де екі айрылған өзендей,
Махаббатты басқа жанға сыйладық... —

деп сызылтып, жан-жүрегінді баурап, қолқа-
жүрегінді суыра сыздататын еді-ау, шіркін.
Қайда сол іңкәр сезімге толы сырлы әуен?
Сықырсыз жанынды баурап алатын, қолқа-
жүрегінді суыратын тамаша сөз қайда кеткен?
Не болған саған, қайран Бекен...

Бекен бізге қарағанда тіпті ерте есейді.
Ауылдағы орта мектептің тоғызыншы сыны-
бын бітіретін жылғы көркемөнерпаздар бай-
қауында тамаша әнімен бас жүлдені жеңіп ал-
ғанда-ақ кішігірім зал іші шатырлата ұрылған
шапалақ үнінен тұнып кеткен. Жүлдесін алуға
сахнаға шыққан бұйра бас Бекенді:

— Тағы бір ән айтсыншы?

— Шырқашы қане, бауырым! — десіп қол-
қалаған жұрт көпке дейін түсірмеген. Мұндайда
тартынатын Бекен бе, екі беті албырап алау
атып, аксия күліп, қалың көрермен алдында
әнге салды дерсің.

— Жұлдызым,
Көзіңнен күлкі үйірілген,
Арайлы кірпігіннен.

Бір ұшқын шашып өтті.

Өзіне ғашық етті.

А-а-а-а-а-а-ай,—

деп, жұртшылықтың құлағында қалықтап тұрып алды. Сиқырлы әуеннің кереметі де міне, осында еді. Содан бастап Бекен әнші бала атанды. Көрші-қолаң мен ағайын-туғанның аз ғана қуанышының өзі Бекенсіз өтпейтін болды. Тойы болсын, томалағы болсын ендігі жерде: — Әлгі Бекенді шақырдыңдар ма? — Бар машинамен алып келіндер, — десіп, екі аяғын жерге тигізбеуге айналды. Бекеннің де жылдан-жылға шеберлігі ұшталып, айтатын әндері көбейіп, нағыз кемел әншіге айнала бастағаны да осы тұс еді. Бірнеше дүркін аудан көркемөнерпаздарының байқауына қатысып, жүлдегер атанып үлгерді.

— Шіркіннің даусы қандай?!

— Салған әнін айтсаңшы! — десіп, гуілдеген жұртшылық өнерпаз жігітті одан арман канаттандырып, қиял төріне шарықтата бастады. Мұны естіген сайын сыныптас құрбылары түгіл, жаңа-жаңа бойжетіп, бұр жара бастаған төменгі сыныптың қыздары да Бекенге елжіреп, ерекше ынтыға қарасатын. Ер балалар үшін Бекеннің досы атану түгіл, қасына еріп жүрудің өзі керемет бір дәреже көрінетін. Қай жерге, қай ортаға бармағын, Бекенге арналған құрметтің шетіне ғана ілігіп, соған марқайып қайтатынбыз. Бекенге еліктеуге тырысып, жұмыстан қолымыз босай қалса болды, домбыраны тың-

М. Әубәсир

кылдатып, гитарды сабалай бастағанымыз да содан еді. Бірақ Бекендей болу қайда? Бекен — Бекен еді ғой шіркін!..

Оныншы сыныпты бітірген жылы күзде бірге оқыған ересек балалардың көбісі әскерге аттанды. Ортамызда Бекен бар, танды таңға ұрып ән салып, «вешірлетіп» шығарып саламыз.

— Достар, достар жүрсін қайда?
Бірге еді ғой жанымыз.
Еске алысып осындайда
Кел, шырқайық бәріміз,—

деп әуелетсек, енді бірде:

— Біз дәуірдің мөлдіреген аспаны едік,
Бәріміз де өмір жолын бастап едік.
Армандастар қайда?
Абзал достар қайда?
Замандастар, қарлығаштар қайда екен?! —

десіп асқақтата ән шырқап, автобусты жаңғырта, талай достарымызды бірге шығарып салдық та. Осындай жиын-тойларда бір байқағаным, Бекеннің шарапқа дені қатты ауа бастағаны болды. Қай жиынға бармайық, ұрттап татып қана қоятын біздерге қарағанда өнінің ерекше алабұртып, екі шекесінің жіпсіп отыратынын аңғаратынмын. Бірақ, әнші болған соң, көптің қошаметіне ілінген соң, солай болуы заңды да сияқты көрінетін.

Сол жылдың күзінде әскерге шақырылмай қалған ер балалардың көбі малды ауылға аттандық. Бір жағы мал бағып жүрген ағайын-туғанға

көмектессек, енді бір жағы романтикаға толы малшылар өміріне етене араласып, өзімізді еңбек майданында сынау болатын.

— Мал шаруашылығы — екпінді майдан! — десіп ұрандатып жатқан осы тұста Копанын жазығынан Бетпақтың құмына дейін созылған өлкенің қызығы қалаға бергісіз еді. Күнара келіп-кетіп жататын автоклуб пен жылжымалы моншасын айтпағанның өзінде, қырбық қар түсе басталатын соғымбасы, сыбаға беру, екі желеу бір сылтаумен шағын той-томалақ жасау сияқты сан қилы отырыс-жиындардың қызығы таусылған ба, шіркін. Күн ұзақ мал жайып, шаруа камымен күйбендеген шопан қауымы кеш түсе қай үйде жиын, қай жерде той бар десе аттылы-жаяу, алыстағылары су таситын «Водовоз» машинасына сықия тиеліп сонда жететін. Содан ұзақ түннің бір уағына дейін таусылмайтын той-думан, қызықты отырыстар басталатын. Әуезді ән де, таңдай қақтырар қызықты әңгімелер де сонда.

Аталас жақыны Жаканқұлға көмекші болып келген Бекен де малшылар ауылының ең құрметті қонағына айналды. Қайда барса да:

— Бекенді төрге отырғызындар.

— Жоғары шық, қарағым,— десіп құрақ ұшып, құрбандық болып кете жаздайтын қалың көпшілік, қаумалаған үлкенді-кіші. Құрмет те, қошемет те Бекеннің қасында. Мұндайда ол қайдан тартынсын, шекесі шыпшып терлеп отырып, әуезді әуендерді бірінен

М. Әдбасар

кейін бірін ағытады-ай дерсің келіп. Бір әні бір әніне ұқсамайды.

Айтқан сайын қырланып, жаңа бір түрге еніп тұратындай:

– Кіндігімнің жас қаны,
Тамған жері ауылым.
Шабытымның аскары
Самғау жері ауылым, –

деп асқақататса, енді бірде:

– Түбінде көп тұрдым қайынның,
Күтсін деген сөз үшін, аяулым.
Жан сәулем, айтшы сен,
Сен үшін не десең дайынмын... –

деп солқылдайды. Одан қала берсе:

– Сүйемін деп айта салсам нанбайсың,
Жүрегімді бере салсам алмайсың.
Дәл осындай болғанына қуанам,
Сендей жанмен өмірлік мен жолдаспын, –

деп сан алуан түрге еніп, мың құбылады.

Жаксы әуенге сусап жүрген шопан қауымы мұндай шақта қалай тартынсын:

– Әй, бәрекелді!
– Мың жаса, айналайын!
– Өнерің өрге жүзсін!

– Өркенің өссін! – десіп, баталарын үйіп-төгіп береді-ай дерсің келіп. Бекенмен бірге құрметтеліп, төрдің төбесіне жайғасқан Жакан-құл ағасы да қызара бөртіп алып, тілі күрмеліңкіреп отырса да керемет бір күй кешіп: – Біздің

Бекіш жарайды. Маладес кой обшым. Әкелші бетті,— деп, бауырының бетінен «былш-былш» сүйеді-ай дерсің келіп.

Әншейінде жора-жолдастарымыздың туған күніне жинала қалсақ, бір бөтелке «Кагорға» зорға рұқсат беретін үлкендер жағы Бекенге келгенде жомарт-ақ. Басында шампанмен, жеңіл шараптармен сыйлап жүрген, орталарындағы жалғыз әншісін бара-бара:

— Бекен дегенің жігіт қой. Алып қояды осындайда. Бір рюмка дегенің не тәйірі, жігіт адамға,— десіп, ақырында араққа да үйірете бастаған еді. Одан тартынатын Бекен бе, алып қойған сайын екі беті албырап рахат бір күйі кешіп, не бір әндерге басатын-ай келіп солқылдатып...

Осындай айтса жырдай таусылмайтын қызықтармен жүріп, жылдың қалай өте шыққанын да сезбей қалыппыз. Келер жылдың көктемінде «шақыру қағазын» алысымен әскерге аттандым. Одан оқу дедік, үйлі-жайлы болдық дегендей, ауылдан біршама қол үзіп, өз қызығымызбен өзіміз болып кеттік. Содан бері аттай шауып жиырма жылдан астам уақыт өтіпті-ау шіркін. Ауылға анда-санда келіп-кетіп тұрғанда ол жайлы әртүрлі әңгімелерді тиіп-қашып естігенім болмаса, нақпа-нақ жүздесіп тұрғаным осы.

Келіннің беташары қалай біткенін де аңғармай қалыппын. Ду-ду еткен жұртшылықтың ризашылығына қарағанда Әзекең бүгін де

М. Ғабасир

аянып қалмаса керек. Алдындағы табакқа жиналған ақша да бір қауым. Жаңа атым аталғасын өзім де ақша салғанмын.

– Ой, елки, сонша ақшадан бір жарты алмайсың ба? Өлесің бе, немене? – деп жанын алған Өміржанға беретінін беріп, Әзиз маған қарай аяндады. Екеуміз әңгімелесіп қақпаға қарай бет алдық. Әзиздің домбырасын алдына өңгерген Бекен қамбаның бұрышында жападан-жалғыз отыр екен. Домбыраның қос ішегінен ұмыт бола бастаған баяғы бір ескі әуен төгіліп тұр.

– Шаттығынның дастарханын,
Бір жайдың да жинадың ғой.
Жинадың ғой сәулем,
Қимадың ғой сәулем.
Қиғаның ғой сәулем
Кинадың ғой сәулем.

Әуезді, мұңлы әннің ырғағы бұзылар емес, домбыра өз-өзінен сөйлеп тұр. Бірақ сызылып, сыздықтап, алпыс екі тамырыңды иітіп, солқылдатып шығатын ән жоқ. Сылқылдаған пернелер де «ән қайда, ән қайда?» деп сыңсып тұрғандай. Бекеннің екі бетін жас жуып кетіпті. Өңіне қарай алмай теріс айнала бердім. Кеуде тұсым тағы да «шым-шым» ете қалды.